

УДК: 364-786:37-056.31

Юлія Сергіївна Сілявіна,
ORCID ID: 0000-0003-0250-6526
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
juliyasil2016@gmail.com

ЗДАТНІСТЬ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ДО УСПІШНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КРИТЕРІАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ШКОЛИ

У статті актуалізується проблема стандартизації результатів педагогічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Одним із показників ефективності педагогічної реабілітації розглянуто здатність учнів з особливими потребами до успішної навчальної діяльності. Критеріями вивчення цього показника є: рівень навчальної мотивації учня, спрямованість навчальної мотивації, розвиненість мотивації досягнення, рівень навчальних досягнень, розвиток в учнів інформаційних і самоосвітніх компетенцій, їхня здатність до здійснення особистісної та інтелектуальної рефлексії. Побудована за цими критеріями експериментально-пошукова робота виявила істотний вплив системи педагогічної реабілітації на досліджувані характеристики. Це дало змогу авторці стверджувати, що підвищення здатності учнів з особливими потребами до успішної навчальної діяльності є стандартом ефективної педагогічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому процесі.

Ключові слова: педагогічна реабілітація, особливі освітні потреби, інклюзивна освіта, середній загальноосвітній заклад, стандарт освіти.

Вступ. Одним із найбільш важливих пріоритетів реформування вітчизняної загальної середньої освіти, є подальший розвиток системи навчання та виховання здобувачів освіти з особливими потребами, забезпечення їхньої успішної соціалізації, становлення як повноцінних суб'єктів суспільної практики. До пріоритетів державної політики у цьому напрямку належить розвиток інклюзивного навчального середовища, у тому числі у закладах, наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами (Закон «Про освіту», ст. 6). В Концепції Нової української школи наголошується на важливості удосконалення практики інклюзивної освіти, що передбачає створення умов для навчання учнів з особливими освітніми потребами спільно з однолітками, запровадження індивідуальних програм розвитку, корекційно-реабілітаційних заходів і необхідних засобів навчання. Одне із питань, яке в нормативно-правовому та теоретико-методичному полях залишається без чіткої відповіді, це – визначення показників ефективності системи інклюзивного навчання

в закладах середньої освіти, зокрема педагогічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Через невідповідність єдиних критеріїв ефективності педагогічної реабілітації вихованців з особливими освітніми потребами, на думку А. Гордєєвої (2002), збільшуються прогалини у знаннях і навичках, втрачається шкільна мотивація, виникають конфлікти з учителями та однолітками, з'являються невротичні, психосоматичні і патохарактерологічні порушення, які слугують основою для формування більш складних особистісних та поведінкових девіацій. Через невміння вчителя вирішити цю проблему значна кількість дітей, які могли б отримати гідну освіту, страждає, відчуваючи стійкі шкільні труднощі, а в гіршому випадку і взагалі опиняється поза системою освіти (с. 8–9).

У масиві ключових показників, за якими сьогодні фахівці пропонують здійснювати моніторинг якості інклюзивного навчання, передбачені також критерії та показники ефективності педагогічної реабілітації учнів. Т. Бут і М. Ейнскоу

пропонують такі: використання вчителем форм і методів навчання, які заохочують до участі всіх учнів, планування видів і форм навчальної діяльності з урахуванням особливостей і потреб усіх учнів, активне практикування взаємодопомоги учнів, активне залучення дітей до власного навчання, співпраця фахівців між собою (Booth, Ainscow, 2002, с. 70–80). А. Гордєєва (2002) зазначає, що ефективність педагогічної реабілітації корелює зі ступенем розвитку збагаченого освітньо-реабілітаційного простору, в якому всі основні види діяльності особистості адаптовані до індивідуальних можливостей учнів із особливими освітніми потребами (с. 56). М. Чайковський (2006, 2012) рефлексує процесуальний та особистісний критерії ефективності освітньо-реабілітаційного процесу. Ключовими показниками особистісного критерію є: соціальна активність, готовність до саморегуляції поведінки, наміри до самоактуалізації, а також самооцінка фізичного і психічного здоров'я. Автор наголошує, що успішність освітньо-реабілітаційного процесу репрезентується динамікою кількісних результатів аналізу мотиваційної сфери особи з інвалідністю, її інтересом до навчання, інформаційними потребами, умінням раціонально організувати свою навчальну діяльність та визначати необхідні джерела і обсяг інформації. А. Мудрик (2000) асоціює ефективність системи педагогічної реабілітації в закладі середньої освіти із такими показниками, як: усвідомлення дитиною власних ресурсів і розвиток здібностей, умінь, навичок; позитивні освітні установки дитини; визначення себе в актуальному житті, визначення своїх освітніх перспектив; адаптація до реальних умов життя; позитивні просоціальні взаємовідносини із оточуючими та інші (с. 41–42). З. Шевців (2012) виділяє аспект «відновлення природного потенціалу розвитку пізнавальних, фізичних, емоційних, моральних сил дитини» (с. 79). Л. Моїсєєва (2004) формулює думку про те, що у процесі педагогічної реабілітації дитина має оволодіти вміннями та навичками, необхідними для отримання шкільної освіти (с. 19). А. Гордєєва (2002), серед найвагоміших результатів педагогічної реабілітації визначає такі: відновлення частково втрачених або

ослаблених якостей та функцій організму дитини, розкриття індивідуальних можливостей дитини, її адаптації до оточуючого середовища (с. 111). Д. Зелінська (2012) одним із результатів педагогічної реабілітації визначає оптимізацію освітнього маршруту дитини, включення її в єдиний освітній простір (с. 18). Т. Семейкіна (2004) вказує на відновлення, корекцію і компенсацію втрачених і порушених функцій дитини у процесі освіти як ключовий результат педагогічної реабілітації (с. 88).

Показниками результативності педагогічної реабілітації Б. Алмазов (2008) вважає такі: подолання сенсорної депривації дітей (шляхом насичення сенсорного простору уроку переживаннями, які дозволяють наповнити образами об'єкт пізнання); прагматизація навчального процесу (реабілітаційним закладам необхідно піклуватися не тільки про інтелектуальний розвиток, а й про трудову адаптацію дітей, починаючи з позаурочних занять естетичною працею в початкових класах і закінчуючи реорганізацією шкільних майстерень) (с. 248–253).

Аналіз практик реабілітаційних закладів медико-соціального спрямування дозволили Н. Беляєвій, В. Шевчук С. Шевчук, О. Яворенко (2012) зробити узагальнення щодо розповсюдження таких шкал оцінки, як Шкала повсякденної життєдіяльності та Шкала функціональної незалежності. На думку вчених, ключовим критерієм ефективності реабілітації виступає співвіднесення індивідуально визначеного реабілітаційного потенціалу і реабілітаційного прогнозу, досягнення кінцевої мети реабілітації, порівняння соціального статусу до та після реабілітації, кількісне визначення ефективності реабілітації (с. 89). Індивідуалізованість критеріїв аналізу ефективності процесу педагогічної реабілітації підкреслено Положенням про навчально-реабілітаційний центр (2012). В цьому документі утверджено різноманіття освітньо-реабілітаційних послуг у межах діяльності закладу освіти, серед яких є педагогічна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами.

Зміна статусу дитини з особливими потребами, як результат освітньо-реабілітаційної роботи в закладі середньої

освіти підкреслюється у тематичній національній доповіді «Освіта осіб з інвалідністю». В документі зазначається, що освітній простір інклюзивного закладу створює максимальну кількість ситуацій успіху для дитини з особливими освітніми потребами, що утверджує в ній позитивну Я-концепцію та попереджує формування статусу аутсайдера і невдахи.

У листі Міністерства освіти і науки України від 04.08.2009 р. № 1/9-515 «Організаційно-методичні засади здійснення комплексної реабілітації учнів (вихованців) у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах» результати педагогічної реабілітації учнів конкретизовані таким чином: оволодіння дітьми системою знань, умінь і навичок, застосування яких сприяє подальшому розвитку особистості: підвищення освітнього, кваліфікаційного рівня, здатність до самостійної трудової діяльності, організації побуту, адекватного планування самостійного життя.

Отже, короткий огляд досліджень показників ефективності системи педагогічної реабілітації виявив суперечності: між задекларованою у нормативно-правових документах та теоретичних розробках провідних вчених України необхідністю задоволення особливих потреб вихованців з особливими освітніми потребами та недостатньо чітко визначеними критеріальними показниками результатами впровадження цієї системи в інклюзивних та навчально-реабілітаційних закладах середньої освіти.

Метою нашого дослідження є обґрунтування здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності як критеріального показника ефективності системи педагогічної реабілітації в закладі середньої освіти.

Методи: теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація результатів наукових досліджень для визначення компонентів та показників ефективності педагогічної реабілітації дітей з особливими потребами.

Інструментарій діагностичних досліджень: дослідження рівня навчальної мотивації (анкета оцінювання шкільної мотивації Н. Лусканової, методика вивчення

мотивації першокласників М. Гінзбурга, методика оцінки рівня навчальної мотивації М. Лук'янової (2013); тест-опитувальник «Спрямованість мотивації» А. Дербеньової (2012, с. 30), методика «Оцінка потреби в досягненні» М. Корольчука і В. Крайнюк, дослідження рівня навчальної компетентності (моніторинг рівня розвитку ключових життєвих компетенцій в учнів В. Нечипоренко (2013), сформованості навчальної рефлексії (методика «Сходинки» В. Щур, тест «Визначення самооцінки» В. Тернопільської (2004, с. 34), методика рефлексивної самооцінки навчальної діяльності О. Карабанової (Методика, 2012), методика визначення рівня рефлексивності А. Карпова (2003).

Компоненти аналізу здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності

Логіка наших міркувань дозволяє окреслити поле можливих показників ефективності педагогічної реабілітації. Ми вбачаємо, що в сучасних умовах перебудови освітньої системи на концептуальних засадах Нової школи пріоритетності набуває потреба актуалізації навчального потенціалу кожної дитини, її розвитку як життєво компетентної та соціально успішної особистості. Ця проблема є особливо актуальною для дітей з особливими потребами, які внаслідок певних чинників не засвоюють навчальну програму у оптимальному обсязі та переходять до категорії неуспішних учнів. Саме тому відновлення їхнього соціально-педагогічного статусу як успішних учнів, з розвинутим інтелектуальним потенціалом, розвинутими ключовими, міжпредметними і предметними компетентностями, готовністю до подальшого неперервного навчання протягом життя може бути розглянуто нами як характеристики здатності учнів до успішної навчальної діяльності.

Здатність до успішної навчальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами нами розглядається як інтегральна характеристика їхніх можливостей щодо засвоєння шкільної програми відповідно до вимог державних стандартів загальної середньої освіти та на рівні зі здоровими однолітками. Усвідомлення цього дає підстави для виокремлення компонентів, з позиції яких

доцільно аналізувати визначену здатність, а саме: мотиваційного, когнітивного, компетентнісного та рефлексивного. Вони можуть бути розглянуті як критерії (ознаки, на основі яких здійснюється оцінка) для вимірювання ефективності педагогічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладів середньої освіти.

Мотиваційний компонент здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності визначає зацікавленість дітей навчанням, сформованість (відновлення) готовності до відвідування освітнього закладу, виконання вимог учителів (вихователів), включення у процес навчання, до подолання труднощів, до розвитку здібностей навчальної взаємодії тощо. Загальний зміст розвитку навчальної мотивації здобувачів середньої освіти полягає у їхньому «переході» від негативного й байдужного ставлення до навчання до зрілих форм позитивної, усвідомленої та відповідальної освітньої позиції.

Аналіз мотиваційного компонента успішної навчальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами доцільно здійснювати за наступними показниками:

1) рівень навчальної мотивації. З цією метою доцільно використати такий інструментарій: анкета оцінювання рівня шкільної мотивації Н. Лусканової, розрахована на учнів початкової школи, являє собою стандартизований тест-опитувальник з десяти питань; методика оцінки рівня навчальної мотивації М. Лук'янової, складається з шести змістовних блоків, що відображають особистісний зміст мотивації навчання, здатність до цілепокладання, спрямованість мотивації на пізнавальну або соціальну сфери, превалювання зовнішньої або внутрішньої мотивації навчання, мотивацію успіху або уникнення невдач та мотивацію навчальної поведінки учнів; методика вивчення мотивації першокласників М. Гінзбурга, в основу якої покладено принцип персоніфікації мотивів;

2) спрямованість навчальної мотивації, яку можна виміряти засобами теста-опитувальника «Спрямованість мотивації» А. Дербеньової;

3) мотивація досягнення, яку можна виміряти засобами методики «Оцінка потреби в досягненні» М. Корольчука і В. Крайнюк.

Когнітивний компонент здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності в нашому дослідженні передбачає підвищення рівня навчальних досягнень учнів в оволодінні змістом предмета відповідно до вимог державних стандартів освіти та чинних програм. В Україні загальні вимоги до рівня навчальних досягнень учнів визначено в Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329). Критерії встановлюють відповідність між вимогами до знань, умінь і навичок учнів та показником оцінки в балах відповідно до рівнів навчальних досягнень (перший рівень початковий, другий рівень середній, третій рівень достатній, четвертий рівень високий). Кожний наступний рівень вимог вбирає в себе вимоги до попереднього, а також додає нові.

Вимірювання успішності навчальної діяльності учнів за цим компонентом здійснюється, насамперед, за рівнями навчальних досягнень учнів, які визначені у Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти, а саме: початковим, середнім, достатнім, високим. Методом вимірювання рівнів навчальних досягнень учнів є метод аналізу документів, як сукупність методико-технічних процедур і прийомів для отримання емпіричної інформації, вилученої із класних журналів.

Компетентнісний компонент здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності передбачає аналіз розвитку в учнів ключових, міжпредметних і предметних компетенцій. У Державному стандарті початкової загальної освіти, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти поняття «компетентність» вживається у значенні набутої у процесі навчання інтегрованої здатності особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Компетентність не зводиться тільки до знань,

окремих умінь і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості.

Згідно з нашою точкою зору, система педагогічної реабілітації, насамперед, має забезпечувати розвиток в учнів інформаційних і самоосвітніх компетенцій, адже вони у державних стандартах відносяться до ключових, зокрема уміння вчитися та інформаційно-комунікаційна компетенція. Таким чином, аналіз компетентнісного компоненту суб'єктної готовності та здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності має здійснюватися за рівнем розвитку самоосвітніх компетенцій та рівнем розвитку інформаційних компетенцій. Інструментарієм вимірювання є «Моніторинг рівня розвитку ключових життєвих компетенцій в учнів (молодшого шкільного віку (2-4 класи), середнього шкільного віку (5-9 класи), старшого шкільного віку (10-11 класи)», розроблений та апробований В. Нечипоренко (2013).

Рефлексивний компонент аналізу здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності передбачає виявлення ступеню усвідомлення учнями наслідків своїх дій, їхню здатність до самоаналізу та саморегулювання поведінки. Розглянемо два види рефлексії: інтелектуальну та особистісну. Особистісна рефлексія визначає особистісний зміст навчальної діяльності, а інтелектуальна рефлексія – розвиненість навчальної діяльності, у процесі якої учень осмислює власні розумові дії в ситуації розв'язання навчальних завдань. Інтелектуальна рефлексія пов'язана з умінням вчитися і включає в себе не тільки побудову умовиводів, узагальнень, аналогій, співставлення різних оцінок, розв'язання проблем, але й охоплює звернення мислення на ціннісні й аксіоматичні установки, які лежать в основі міркувань.

Інструментами вимірювання зазначеного компоненту є: методика «Сходінки» за В. Щур, спрямована на визначення типу самооцінки; тест «Визначення самооцінки» В. Тернопільської; методика рефлексивної самооцінки навчальної діяльності О. Карабанової; методика визначення рівня рефлексивності А. Карпова.

Перевірка значущості складових здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності була здійснена нами в межах експериментальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами загальноосвітньої школи-інтернату Хортицької національної академії. Експериментальну групу дослідження склали 148 учнів 2-11 класів, контрольну – 461 учень 2-11 класів комунального закладу «Новомиколаївський навчально-реабілітаційний центр-інтернат «Паросток» Запорізької обласної ради, комунального закладу «Кам'янський навчально-реабілітаційний центр-інтернат» Запорізької обласної ради, комунального закладу «Виготський навчально-реабілітаційний центр» Івано-Франківської обласної ради, комунального закладу «Березівський навчально-реабілітаційний центр» Житомирської обласної ради.

Незалежними змінними в експерименті були визначені складові системи педагогічної реабілітації, яка була реалізована в експериментальному закладі. Система педагогічної реабілітації інтегрувала три компоненти: методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і контрольньо-результативний, які в сукупності забезпечують функціональність системи, її відповідність визначеній меті педагогічної реабілітації – розвитку і саморозвитку вихованців з особливими освітніми потребами як суб'єктів пізнання. Змістово-процесуальний компонент системи педагогічної реабілітації об'єднує три складові освітньо-реабілітаційного процесу (індивідуальну педагогічну реабілітацію, навчальну й виховну складові з реабілітаційним компонентом), що передбачає відповідне програмне (індивідуальну програму реабілітації кожного учня з особливими освітніми потребами, наскрізні програми «Самоорганізація діяльності» і «Реабілітація природою») і технологічне забезпечення. Контрольно-результативний компонент системи педагогічної реабілітації відображає орієнтовні стандарти до визначення ефективності процесу педагогічної реабілітації.

Залежними змінними у процесі експериментального дослідження виступили виділені нами складові аналізу здатності учнів

з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності. Їхня значущість кількісно обчислювалась засобами математичної статистики.

Розглянемо кількісні показники рівнів розвитку мотиваційного, когнітивного, компетентнісного та рефлексивного компонентів здатності до успішної навчальної діяльності учнів експериментальної групи до та після проведення формувального експерименту, проведеного в Хортицькій національній академії протягом 2012-2017 років.

Відсоткові показники рівнів розвитку мотиваційного компонента подано в таблиці 1. Після формувального експерименту відбулося зміщення відсоткових показників у сторону покращення результатів. Значно зменшився відсоток осіб із низьким рівнем здатності до

успішної навчальної діяльності на 19,2 % (до експерименту становив 25,9 %, після 6,7 %), натомість виріс відсоток осіб з високим рівнем на 25,9 % (з 16,4 % до 42,3 %). Наприкінці формувального етапу експерименту в учнів початкової школи спостерігалось підвищення навчальної мотивації. Якісний аналіз засвідчив, що учні від негативного й байдужого ставлення до навчання перейшли до дієвого, усвідомленого, відповідального ставлення. В експериментальній групі дітей основних і старших класів до експерименту переважав середній рівень (54,9 %) навчальної мотивації, після проведення формувального експерименту спостерігаємо, що показники низького рівня знизились на 9,6 %, середнього рівня – підвищилися на 3,3 %, високого – на 6,2 %.

Таблиця 1

Кількісні показники рівнів розвитку мотиваційного компонента здатності учнів до успішної навчальної діяльності

Рівні Група	Початкова школа						Основна і старша школа					
	Високий, %		Середній, %		Низький, %		Високий, %		Середній, %		Низький, %	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
ЕГ (n=148)	16,4	42,3	57,7	51	25,9	6,7	12,3	18,5	54,9	58,2	32,8	23,3

Відсоткові показники рівнів розвитку когнітивного компонента подано в таблиці 2. Спостереження за динамікою успішності (когнітивний компонент) учнів експериментальної групи основної та старшої школи показали, що під час формувального експерименту підвищився високий рівень на

13,6 %. Показники середнього рівня знизились на 40,4 %, показники низького зросли на 27,1 %. В учнів молодших класів експериментальної групи показник середнього рівня знизився з 84,4 % до 57,5 % (різниця на 26,9 %).

Таблиця 2

Кількісні показники рівнів розвитку когнітивного компонента здатності учнів до успішної навчальної діяльності

Рівні Група	Початкова школа						Основна і старша школа					
	Високий, %		Середній, %		Низький, %		Високий, %		Середній, %		Низький, %	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
ЕГ (n=148)	15,5	37,8	84,5	57,8	—	4,5	2,9	16,5	96,8	56,4	—	27,1

Відсоткові показники рівнів розвитку компетентнісного компонента подано в таблиці 3. Середні показники розвитку компетентнісного компонента педагогічної реабілітації в учнів основної та старшої школи

спостерігається значне підвищення середнього рівня розвитку компетентнісного компонента (з 44,7 % до 60,2 %) та зниження низького рівня (з 37,8 % до 21,4 %).

Таблиця 3

Кількісні показники рівнів розвитку компетентнісного компонента здатності учнів до успішної навчальної діяльності

Рівні Група	Початкова школа						Основна і старша школа					
	Високий, %		Середній, %		Низький, %		Високий, %		Середній, %		Низький, %	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
ЕГ (n=148)	48,8	48,9	36,8	37,8	13,4	13,3	17,5	18,4	44,7	60,2	37,8	21,4

Відсоткові показники рівнів розвитку рефлексивного компонента подано в таблиці 4. Кількісні показники низького рівня зменшились з 45,5 % до 8,9 % (на 36,6 %), високого рівня збільшились з 21,2 % до 46,7 %

(на 25,5 %) для учнів початкової школи; показники низького рівня зменшились з 69,4 % до 20,3 % (на 49,1 %), високого – збільшились з 1 % до 16,5 % (на 15,5 %) для учнів основної і старшої школи.

Таблиця 4

Кількісні показники рівнів розвитку рефлексивного компонента здатності учнів до успішної навчальної діяльності

Рівні Група	Початкова школа						Основна і старша школа					
	Високий, %		Середній, %		Низький, %		Високий, %		Середній, %		Низький, %	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
ЕГ (n=148)	21,2	46,7	33,3	44,5	45,5	8,9	1	16,5	29,6	63,2	69,4	20,3

Результати кількісного оцінювання дали змогу встановити, що після проведення формувального експерименту відбулися позитивні зміни в розподілі показників рівня розвитку здатності учнів до успішної навчальної діяльності в експериментальній групі. Це дозволяє нам зробити припущення про те, що усвідомлений та виділений нами показник ефективності процесу педагогічної реабілітації є значущим, а його складові (мотиваційний, когнітивний, компетентнісний та рефлексивний компоненти) корелюють з освітньо-реабілітаційними впливами у закладах середньої освіти.

Для виправдання або спростування цього твердження нами сформульовано дві гіпотези: H_0 – різниця між рівнями здатності до успішної навчальної діяльності в експериментальній X_{EG} та контрольній X_{KG} групах є несуттєвою (на рівні значущості $p > 0,1$). H_1 – різниця між рівнями здатності до успішної навчальної діяльності в експериментальній X_{EG} та контрольній X_{KG} групах є суттєвою на вибраному рівні значущості.

З точки зору освітньо-реабілітаційного значення проведеного формувального експерименту, вирішальне значення має така категорія зрушень: зростання процентної частки школярів із високим рівнем розвитку здатності до успішної навчальної діяльності. Ця динаміка репрезентує розвивальний потенціал системи педагогічної реабілітації, тобто її здатність забезпечувати досягнення учнями максимально можливих індивідуальних показників інтелектуальної активності, здійснення ними навчальної діяльності в зоні найближчого розвитку.

Для з'ясування рівня статистичної значущості динаміки збільшення в експериментальній групі кількості учнів початкової школи з високим рівнем суб'єктної готовності та здатності до успішної навчальної діяльності було використано процентні показники, отримані в результаті констатувальної та підсумкової діагностики (24,5 % і 42,3 %), а також дані щодо кількості учнів початкової школи (45 осіб). Визначено, що ϕ^* (24,5 %) = 1,036; ϕ^* (42,3 %) = 1,416. Підраховано емпіричне значення ϕ^* :

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (1,416 - 1,036) \cdot \sqrt{\frac{(45 \cdot 45)}{(45+45)}} = 1,8$$

Отримане $\varphi^*_{\text{емп}} = 1,8$ відповідає рівню значущості $p = 0,036$. Отже, збільшення кількості учнів початкової школи з високим рівнем здатності до успішної навчальної діяльності є статистично значущим ($p < 0,05$).

Аналогічно підраховано рівень статистичної значущості динаміки збільшення кількості учнів основної і старшої школи з високим рівнем здатності до успішної навчальної діяльності.

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (0,889 - 0,602) \cdot \sqrt{\frac{(103 \cdot 103)}{(103+103)}} = 2,06$$

Отримане $\varphi^*_{\text{емп}} = 2,06$ відповідає рівню значущості $p = 0,02$, що вказує на статистичну значущість змінених показників ($p < 0,05$). Саме статистична значущість досліджуваних показників доводить кореляцію освітньо-реабілітаційних впливів та розвитку здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності, а також правомірність нашого твердження щодо розгляду здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності як показника ефективності системи педагогічної реабілітації.

Висновки. Проблема стандартизації показників ефективності системи педагогічної реабілітації в закладі середньої освіти є нагальною для вітчизняної середньої освіти, серед пріоритетів розвитку якої є утвердження інклюзивної освітньої практики. Наукові розвідки в цьому напрямку демонструють різноплановість аналітичних позицій, виділення дослідниками багатьох суттєвих характеристик (самоосвіта учнів, готовність до саморегуляції поведінки, інтерес до навчання, інформаційні потреби учнів, усвідомлення власних ресурсів тощо), які можуть корелювати з освітньо-реабілітаційними впливами. Проте, виокремлюються також опосередковані характеристики ефективності педагогічної реабілітації, зокрема фізичне та психічне здоров'я, емоційна стабільність та інші. Такий стан досліджуваної проблеми зумовив розгортання нами теоретико-емпіричного розгляду феномену здатності учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності як критеріального показника ефективності

системи педагогічної реабілітації в інклюзивному закладі середньої освіти. Теоретична рефлексія досліджуваного феномену дозволила виділити чотири позиції (мотиваційну, когнітивну, компетентнісну та рефлексивну) для його більш глибокого осмислення та системного вимірювання. Емпіричне дослідження цього феномену виявило релевантність показників його оцінювання, а також його значущість. Сформульовані на підставі цих даних висновки дозволяють стверджувати, що по-перше, одним із стандартів інклюзивної освіти має стати розвиток (та/або) відновлення в учнів із особливими потребами *здатності до успішної навчальної діяльності* як інтегральної характеристики їхніх можливостей щодо засвоєння шкільної програми відповідно до вимог державних стандартів загальної середньої освіти. Навчальний процес дітей з особливими освітніми потребами обов'язково має включати реабілітаційну складову, зміст якої відображений у індивідуальній програмі реабілітації. Саме ця реабілітаційна складова визначає специфіку організації навчального процесу «особливої дитини». Вона полягає у зміні освітніх акцентів: із процесу накопичення дитиною знань, умінь та навичок (іншими словами – підвищення рівня навчальних досягнень) до розвитку складових здатності дитини бути успішною у навчанні (іншими словами – відновлення у дитини шкільного віку можливостей успішно вчитися незалежно від особливостей її психофізичного розвитку). По-друге, вимірювання результативності педагогічної реабілітації доцільно здійснювати за спеціально розробленим інструментарієм, який інтегрує у собі методики вивчення мотиваційних, когнітивних, компетентнісних та рефлексивних складових здатності до успішної навчальної діяльності.

Перспективами досліджень вбачаємо подальший пошук значимих критеріальних показників ефективної системи педагогічної реабілітації дітей шкільного віку з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища та шляхів закріплення стандартів середньої інклюзивної освіти у нормативному полі України.

Література

- Алмазов Б. Н. Психологические основы педагогической реабилитации : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Соц. педагогика». Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. 285 с.
- Гордеева А. В. Реабилитационная педагогика в общеобразовательном контексте : дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. Великий Новгород, 2002. 367 с.
- Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 207 с.
- Зелинская Д. И. Основы детской реабилитологии. *Педиатрия : науч.-практ. мед. журн. / Союз педиатров России*. Москва : Информпресс, 2012. Том 91. № 3. С. 15-20.
- Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24, № 5. С. 45 –57.
- Лукьянова М. И. Учебная мотивация школьников как показатель результативности образовательного процесса в школе. URL : http://met.emissia.org/offline/2013/met010_files/m4-sys.htm. (дата звернення: 05.06.2013).
- Методика «Рефлексивная самооценка учебной деятельности» О. А. Карабановой. URL : <http://psyconst.ru/zadanie-refleksivnaya-samoocenka-uchebnoj-deyatelnosti-o-a-karabanova-2/>. (дата звернення: 05.06.2012)
- Моисеева Л. Г. Организационно-педагогические средства комплексной реабилитации детей с ограниченными возможностями : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Самара, 2004. 164 с.
- Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов Под ред. В. А. Сластенина. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2000. 200 с.
- Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції: монографія. Запоріжжя : Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. 520 с.
- Семейкина Т. В. Становление воспитательной системы детского реабилитационного центра : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. Иркутск, 2004. 219 с.
- Тернопільська В. І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності) : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.
- Чайковський М. Є. Критерії і показники ефективності соціально-педагогічної роботи у ВНЗ інклюзивної орієнтації Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : збірник наукових праць. 2012. URL : <http://ap.uu.edu.ua/article/78>
- Чайковський М. І. Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.05. Київ, 2006.
- Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
- Шевчук В. І., Яворенко О. Б., Беляєва Н. М., Шевчук С. В. Реабілітація інвалідів : Монографія. Вінниця : ФОР Данилюк В.Г. 2012. 212 с.
- Booth T. Index for inclusion: developing learning and participation in schools / Tony Booth, Mel Ainscow. Bristol : Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. 101 p.

References

- Almazov, B. N. (2008) Psihologicheskie osnovy pedagogicheskoy reabilitacii [The psychological basis of pedagogical rehabilitation] : ucheb. posobie dlja studentov vuzov, obuchajushhhsja po special'nosti «Soc. pedagogika». Moscow : Gumanitar. izd. centr VLADOS (rus)
- Gordeeva, A. V. (2002) Reabilitacionnaja pedagogika v obshheobrazovatel'nom kontekste [Rehabilitation pedagogy in a general educational context] : (Doctoral dissertation). Veliky Novgorod (rus)
- Derben`ova, A. G. (2012) Use pro moty`vaciyu [It's all about motivation]/ uklad. A. G. Derben`ova. Kharkiv : Vy`d. grupa «Osnova» (ukr).

- Zelinskaja, D. I. (2012) Osnovy detskoj reabilitologii. Pediatrija [Fundamentals of children's rehabilitation. Pediatrics]: nauch.-prakt. med. zhurn. / Sojuz pediatrov Rossii. Moscow : Informpress. Tom 91. № 3. 15–20 (rus).
- Karpov, A. V. (2003) Refleksivnost' kak psichicheskoe svojstvo i metodika ee diagnoziki [Reflexivity as a mental property and the technique of its diagnosis]. *Psichologicheskij zhurnal*. T. 24, № 5. 45–57 (rus).
- Luk'janova, M. I. (2013) Uchebnaja motivacija shkol'nikov kak pokazatel' rezul'tativnosti obrazovatel'nogo processa v shkole. [Educational motivation of students as an indicator of the educational process at school]. Retrieved from : http://met.emissia.org/offline/2013/met010_files/m4-sys.htm. (data zvernennja: 05.06.2013) (rus).
- Metodika «Refleksivnaja samoocenka uchebnoj dejatel'nosti» O. A. Karabanovoj [Methodology “Reflective self-assessment of educational activity” by O. A. Karabanova] Retrieved from : <http://psyconst.ru/zadanie-refleksivnaya-samoocenka-uchebnoj-deyatelnosti-o-a-karabanova-2/>. (data zvernennja: 05.06.2012) (rus).
- Moiseeva, L. G. (2004) Organizacionno-pedagogicheskie sredstva kompleksnoj reabilitacii detej s ogranichennymi vozmozhnostjami [Organizational and pedagogical means of comprehensive rehabilitation of children with disabilities] : (Doctoral dissertation). Samara, 2004 (rus).
- Mudrik, A. V. (2000) Social'naja pedagogika [Social pedagogy] : Ucheb. dlja stud. ped. vuzov Pod red. V. A. Slastenina. 3-e izd., ispr. i dop. Moscow : Izdatel'skij centr «Akademija», 2000 (rus).
- Nechiporenko, V. V. (2013) Sistemnij rozvitok navchal'no-reabilitacijnogo centru jak vidkritoї innovacijnoї social'no-osvitn'oї institucії [Systemic distribution of the primary rehabilitation center of the Center for Social and Social Institutions]: monografija. Zaporizhzhia : Vidavnictvo Hortickogo nacional'nogo navchal'no-reabilitacijnogo bagatoprofil'nogo centru (ukr).
- Semejkina, T. V. (2004) Stanovlenie vospitatel'noj sistemy detskogo reabilitacionnogo centra [Formation of the educational system of the children's rehabilitation center] : (Doctoral dissertation). Irkutsk (rus).
- Ternopil's'ka, V. I. (2004) Psy`xologiya dlya starshoklasny`kiv (vid samopiznannya do social`noyi vidpovidal`nosti) [Psychology for high school students (from self-knowledge to social responsibility)] : navch. posib. Kyiv : Centr navchal`noyi literatury` (ukr).
- Chajkovs`kyj, M. Ye. (2012) Kry`teriji i pokazny`ky` efekty`vnosti social`no-pedagogichnoyi roboty` u VNZ inklyuzy`vnoyi oriyentaciji [Criteria and indicators of the effectiveness of social and pedagogical work in universities of inclusive orientation] Aktual`ni problemy` navchannya ta vy`xovannya lyudej z osobly`vy`my` potrebamy` [ Actual problems of education and education of people with special needs] : zbirny`k naukovy`x prac`. Retrieved from : <http://ap.uu.edu.ua/article/78> (ukr).
- Chajkovs`kyj, M. I. (2006) Social`no-pedagogichni umovy` reabilitaciji studentiv z osobly`vy`my` potrebamy` [Socio-pedagogical conditions of rehabilitation of students with special needs]. (synopsis of Ph. D thesis) Kyiv (ukr).
- Shevciv, Z. M. (2012) Osnovy` social`no-pedagogichnoyi diyal`nosti [Fundamentals of social and pedagogical activity] : navch. posib. Kyiv: Centr uchbovoyoї literatury` (ukr).
- Shevchuk, V. I., Yavorenko O. B., Belyayeva N. M., Shevchuk S. V. (2012) Reabilitaciya invalidiv [Rehabilitation of disabled people] : Monografiya. Vinnytsia : FOP Dany`lyuk V.G. (ukr).
- Booth, T. (2002) Index for inclusion: developing learning and participation in schools / Tony Booth, Mel Ainscow. Bristol : Centre for Studies on Inclusive Education (eng).

**СПОСОБНОСТЬ УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ
К УСПЕШНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК КРИТЕРИАЛЬНЫЙ ПОКАЗАТЕЛЬ
ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ
В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ШКОЛЫ**

Юлия Сиявина, кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Хортицкая национальная академия, Запорожье, Украина

В статье актуализируется проблема стандартизации результатов педагогической реабилитации детей с особыми образовательными потребностями. Одним из показателей эффективности педагогической реабилитации автор рассматривает способность учащихся с

особыми потребностями к успешной учебной деятельности. Критериями изучения этого показателя являются: уровень учебной мотивации ученика, направленность учебной мотивации, развитие мотивации достижения, уровень знаний, развитие у учащихся информационных и самообразовательных компетенций, их способность к осуществлению личностной и интеллектуальной рефлексии. Построенное по этим критерию и показателям исследование выявило существенное влияние системы педагогической реабилитации на исследуемые характеристики. Это позволило автору утверждать, что повышение способности учащихся к особыми потребностями к успешной учебной деятельности является стандартом эффективной педагогической реабилитации детей с особыми образовательными потребностями в инклюзивном образовательном процессе.

Ключевые слова: педагогическая реабилитация, особые образовательные потребности, инклюзивное образование, среднее общеобразовательное учреждение, стандарт образования.

THE ABILITY OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS FOR SUCCESSFUL EDUCATIONAL ACTIVITIES AS AN INDICATOR OF THE PEDAGOGICAL REHABILITATION SYSTEM EFFICIENCY

Yuliia Siliavina, Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Social Sciences and the Humanities, Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: juliyasil2016@gmail.com

The article deals with the problem of standardization for the markers of the pedagogical rehabilitation system effectiveness in a secondary education institution. The problem is essential for secondary education in Ukraine and establishing inclusive educational practice. Scientific explorations in this area demonstrate the diversity of analytical positions, the allocation of many essential characteristics given by researchers (students' self-education, willingness to behavior self-regulation, interest in learning, informational needs of students, awareness of their own resources, etc.). Those characteristics may correlate with educational and rehabilitation influences. Alongside with that there are also indirect characteristics of the pedagogical rehabilitation effectiveness, such as physical and mental health, emotional stability and others. The current state of the problem has led to the author's theoretical and empirical consideration of the successful educational activity phenomenon among the students with special educational needs. The ability for successful educational activity is an indicator of the pedagogical rehabilitation system effectiveness in secondary school institutions. The abilities for successful educational activities among students with special educational needs are considered by the author as a set of properties which characterize capabilities of children with special educational needs to learn the school curriculum in accordance with the requirements of state educational standards and, secondly, are the result of a dynamic system of rehabilitation educational measures applied in the institutions of secondary education. The theoretical reflection of the phenomenon allowed to distinguish four positions (motivational, cognitive, competence-based and reflexive) for its deeper comprehension and systematic measurement. The criteria for studying the researched indicator are: the level of student's educational motivation, the direction of educational motivation, the development of achievement motivation, the level of educational achievements, the level of students' information and self-educational competences, their ability to exercise personal and intellectual reflections. The research was based on the above-mentioned criterion and indicators and it revealed a significant influence of the pedagogical rehabilitation system on the studied characteristics. This allowed the author to suggest that the increase of the ability to succeed in learning among students with special needs is a standard for effective pedagogical rehabilitation of children with special educational needs in the inclusive educational process.

Key words: pedagogical rehabilitation, special educational needs, inclusive education, secondary school, educational standard.

Стаття надійшла до редакції / Received 3.12.2019.

Прийнята до друку / Accepted 9.12.2019.